Оригиналан научни рад

343.294(497.11)
doi:10.5937/zrpfns59-48830

Стефан С. Самарџић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
S.Samardzic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-2870-5726

Бранислав Р. Ристивојевић
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
B.Ristivojevic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-2333-3521

РЕДОВНА РЕХАБИЛИТАЦИЈА ОСНОВАНО ОСУЂЕНИХ ЛИЦА
– генеза института у српском кривичном праву

Сажетак: *У српском праву појам рехабилитација се користи у најмање три значења и представља најмање три института који су, или би барем требали бити доминантно кривичноправне природе. Наиме, осим рехабилитације са основном у кривичном материјалном праву, која се односи на основано осуђена лица и коју означавамо термином* ***редовна*** *рехабилитација, нашем правном систему, све до последњег ЗКП и правној теорији позната је и тзв.* ***ванредна*** *рехабилитација са основом у кривичном процесном праву, а која се односи на остваривање права неосновано осуђених лица и лица неосновано лишених слободе. Напослетку, у живот српског правног система пре више петнаест година улази и трећа, како смо је ми назвали,* ***специјална*** *рехабилитација лица осуђених из политичких или идеолошких разлога. Осим дистинкције између поменутих института који носе исти назив, овај рад представља наставак и проширење ранијих истраживања аутора и посвећен је пре свега сада значајно продубљеној и детаљној анализи историјског развоја института редовне рехабилитације основано осуђених лица у српском кривичном праву.*

Кључне речи: *рехабилитација, осуда, брисање осуде, неосуђиваност, казнене евиденције.*

Рехабилитација у српској правној науци, испоставиће се, представља веома хетероген и вишезначан институт. Традиционално се у праву под рехабилитацијом подразумевају институти који припадају кривичном материјалном односно кривичном процесном праву, где се на првом месту ради се о рехабилитацији основано осуђених лица, која наступа након угашене казне, протека времена и закључка да се осуђеник поправио, а у другом случају у питању је уклањање неосноване осуде из правног система. Осим ова два, како се већ иницијално види потпуно различита института, наш правни систем познаје и трећу, рехабилитацију политичко-идеолошких осуђеника и кажњеника. У циљу разјашњавања ових појмова изложићемо врсте рехабилитације у српском правном систему, како смо их изворно класификовали.

Тако, под појмом ***редовна*** рехабилитација обухватамо рехабилитацију основано осуђених лица након гашења казни према осуђеном, те протека одређеног времена и чињенице да се поправио, док термином ***ванредна*** рехабилитација означавамо (општу – у ужем смислу) ванредну рехабилитацију неосновано осуђених лица и лица неосновано лишених слободе. Напослетку, ***специјална*** рехабилитација (иако представља једну врсту поменуте ванредне рехабилитације у ширем смислу) подразумева на посебном закону засновано, поништавање судске или административне одлуке којом је из политичких или идеолошких разлога лице осуђено или лишено права, односно утврђивање да је лишено права без било какве одлуке надлежног државног органа.

У овом раду наш фокус преставља редовна рехабилитација основано осуђених лица, тачније њен историјски развој у нашем правном систему.[1]

Концепција рехабилитације основано осуђених лица[2] са основом у кривичном материјалном праву, односно у важећем Кривичном законику (у даљем тексту: КЗ)[3] заснива се на концепцији протека одређеног времена од издржавања, опроста или застаревања казне, те чињенице да се осуђено лице поправило. У том случају се, након спроведеног одговарајућег поступка рехабилитације, регулисаног Закоником о кривичном поступку (у даљем тексту: ЗКП)[4],

---

[1] Делови овог рада представљају до сада необјављене резултате истраживања аутора у раду на докторској дисертацији "Рехабилитација лица осуђених из политичких или идеолошких разлога и њене правне последице" одбрањене на Универзитету у Новом Саду септембра 2017. године; доступно на: https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/8814/Disertacija14949.pdf, 12. 12. 2025.

[2] Вид. Снежана Бркић,"Рехабилитација: три закона – три значења", *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2008, 185 – Овај рад био је од пресудног значаја за наше бављење предметном проблематиком, и овим путем се аутору захваљујемо на научном усмерењу и подршци у бављењу рехабилитацијама.

[3] Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

[4] Законик о кривичном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС.

брише осуда овог лица и престају све њене правне последице, а лице се сматра неосуђиваним.[5]

ОСВРТ НА ЗАЧЕТКЕ НАУЧНЕ МИСЛИ У НАС У ВЕЗИ СА РЕДОВНОМ РЕХАБИЛИТАЦИЈОМ

Мишљења смо да својеврсна, слаба заинтересованост наше теорије кривичног права за дубљу анализу института редовне рехабилитације, између осталог, у значајној мери почива и на коренима нашег кривичног права, који нас воде дубоко у германско кривичноправно тло. Наиме, институт рехабилитације се поред својеврсних форми амнестије и помиловања у виду милости, јавља још средином XVI века у француском праву у коме је и доживео свој процват.[6] Са друге стране уједињење Немачке, па и развој јединственог немачког кривичног права, имао је специфичан историјскоправни ток. Иако су неке од немачких држава, касније покрајина, веома рано познавале институт рехабилитације[7], након уједињења су њихови кривични законици 1870. замењени царским Казненим законом, који није познавао ову, како је ми називамо редовну рехабилитацију. Слична дејства овај законик омогућавао је кроз помиловање, не постављајући практично никакве услове који су за помиловање потребни, чиме је овај институт представљао искључиво милост императора, а не одраз спознаје о неопходности једног таквог механизма, као што је то рехабилитација. Тако, у складу са тада важећим немачким кривичним законодавством један од веома утицајних уџбеника кривичног права у нашој кривичноправној теорији, у праскозорје XX века, „*Немачко кривично право*" од *Франца фон Листа* у *Весниħевом* преводу на српски језик, уопште не обрађује рехабилитацију, већ само институт помиловања.[8] Иако је наше право и у претходном периоду, као што ћемо видети нешто касније, познавало одређене институте сродне рехабилитацији, развојем нашег кривичног права у Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца уносе се одредбе главе XI, којима се регулишу повраћај права и поништај осуде, што законски текст назива рехабилитацијом. Од тог времена, и у нашој правној теорији, сусрећемо радове који обрађују овај институт у складу са важећим законодавством.[9]

---

[5] Душан Јаковљевић, „Рехабилитација осуђеника", *Анали Правног факултета у Београду* (у даљем тексту: *Анали*), 1-3/1991, 155.

[6] Dušan Jakovljević, *Rehabilitacija u krivičnom pravu*, Naučna knjiga, Beograd, 1990, 11-12.

[7] *Ibid*, 28-29.

[8] Вид. Миленко Р. Весниħ [превод и допуна], *Немачко кривично право (Франца фон Листа)*, Београд, 1902, 329-333.

[9] Вид. Лаза Урошевић, *Судски Требник, II део – Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца са коментаром,* Београд, 1929, 172-176.

Редовна рехабилитација се у теорији даље традиционално дели по неколико критеријума. Тако, на пример *Јакшић*, у значајној мери следећи *Јаковљевића*, рехабилитацију основано осуђених лица, коју ми ближе означавамо као редовну, сврстава у четири система: систем милости, судски, законски и мешовити. За први, систем милости наводи се да се заснива на вољи власти, те да припада прошлости. Као што смо ми истакли у делу о врстама редовне рехабилитације, ова врста редовне рехабилитације и даље постоји у нашем правном систему у виду рехабилитације путем амнестије и помиловања. Надаље, за судски систем истиче се да он представља заправо одлуку суда који има дискрециono право да одлучи да ли ће осуђеном доделити рехабилитацију или ће одлучити да осуђено лице не испуњава услове да се са њега скине белег осуђиваности. За разлику од овог, код законске рехабилитације, или тзв. правног система како наводе поменути аутори, она наступа по сили закона „аутоматски по истеку законски одређеног рока кушања, уколико није било нових тежих пресуда, након чега се осуда брише из казнене евиденције". Напослетку, као мешовити систем одређује се такав приступ редовној рехабилитацији у коме о њој одлуку доносе органи управе, по претходно прибављеном мишљењу суда о испуњености услова за рехабилитацију.[10]

У овом раду, нећемо износити целокупну генезу института редовне рехабилитације основано осуђених лица у историји српског правног система, већ ћемо се селективно осврнути на одређене, најзначајније специфичности решења нашег законодавца у појединим фазама развоја овог института.[11]

ПЕРИОД НОВОВЕКОВНЕ СРПСКЕ КРАЉЕВИНЕ (ДО ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА)

У српском кривичном праву новог века, редовна рехабилитација се испрва појављује у кодексу кривичног процесног права, док ће од *Кривичног законика за Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, услови за њено наступање, све до данашњих дана своје место имати у оквиру кривичног материјалног законодавства. Тако двадесет шеста глава *Закона о поступку судском у кри-*

[10] Dušan Jakšić, „Rehabilitacija u Krivičnom pravu Srbije", *NBP Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 2/2014, 189.

[11] Делови овог рада, пре свега они који се односе на уводна излагања и одређене делове у којима се износе фундаменталне теоријске поставке појмова, које је аутор самостално поставља, преузети су делом из докторске дисертације аутора и представљају наставак истраживања, сада у оквиру коауторског истраживачког тима, са значајнијим уделом у истраживању и нагласком на историјске аспекте развоја редовне рехабилитације у српском правном систему, који нису до сада објављивани у радовима односно монографским делима проистеклим из истраживања аутора.

вичним делима (у даљем тексту: *ЗПсКд*)[12] носи наслов – О повраћају права осудом због злочинства изгубљених. Поменути процесни законик овог времена предвиђао је услове под којима је лице, због осуде на смрт или робију лишено неког од права из тадашњег Кривичног законика[13], могло тражити повраћај ових права (§§ 349-355)[14]. Поменута права из §18 Кривичног законика су подразумевала „губитак права на сва државна, црквена, општинска или друга јавна или почасна звања, као и права на све оне народне службе и послове, за које се траже поштеног имена људи, као право бити скупштинар народни [посланик – нап.аут.] и бирати посланике за народну скупштину, давати глас у којим другим јавним делима, бити изабрани судија, бити сведок, судити о чему као вештак, бити нечији пуномоћник, тутор или старатељ.“ Под овим се подразумевао, затим и губитак права на све чинове, титуле и достојанства, као и „право носити знаке одличја или почасти, како и права на сваку пензију, благодејанија и помоћ од државе или других јавних заведенија.“[15] Само у случају да суд донесе решење којим се повраћај права не дозвољава, осуђено лице имало је право на жалбу (§353 *ЗПсКд*). У случају да инстанциони суд одбије жалбу, захтев за повраћај изгубљених права било је могуће поновити по истеку три године, а ако и тада овај захтев буде одбијен, тада се повраћај права више никада није могао захтевати, осим ако би то, како се наводи, „Књаз лично одобрио“. Уколико осуђеном лицу једном, на наведени начин буду враћена осудом изгубљена права, а он их новом осудом поново изгуби, тада их више никада није могао вратити.

Редовну рехабилитацију, познавао је и *Пројекат (и мотиви) Казненог законика за Краљевину Србију* из 1910. године[16]. Пројекат је предвиђао тзв. судску рехабилитацију, и за то постављао следеће услове. Од дана кад је

---

[12] Законик о поступку судском у кривичним делима Србије од 10. априла 1865. године (у даљем тексту: *ЗПсКд*), [ориг. *Законикъ о поступку судскомъ у кривичнимъ делима*], *Србске новине*, почевши од бр. 64/1865, вероватно од 12. 6. 1865. закључно са бр. 76/1865, од 13. 7. 1865. године; сви доступни на: http://www.digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine/srpske_novine, 22. 9. 2016; Текст *ЗПсКд* објављиван је у наставцима у готово сваком броју *Србских новина*, у наведеном периоду, са напоменом да у дигиталној архиви недостаје бр. 64/1865, вероватно од 12. 6. 1865. у коме је објављено првих 18 чланова *ЗПсКд*; више вид. Михајло Чубински, „Повраћај права изгубљених по кривичној осуди”, *Правни преглед*, књ. II, 1922, 146.

[13] Кривични законик Кнежевине Србије из 1860, (у даљем тексту: *КзКС*); [ориг. *Криминалный (казнителный) законикъ за Княжество Србію,* К.В. *No.* 986. II, Сов. *No.* 244 II], Београд, 29. марта 1860; наведено према: *Криминални (Казнителни) законик за Краљевину Србију*, шесто допуњено издање, Државна штампарија, Београд, 1905, 14.

[14] Објављено у Србске новине, бр. 76/1865, од 13. 7. 1865. године; доступне на: http://www.digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_34A8BB99366B973490F07A22BA4B577B-1865-07-13, 22. 09. 2022.

[15] Тако и: Јакшић (2014), 189-190; уп. Jakovljević (1990), 188.

[16] *Пројекат и Мотиви Казненог законика за Краљевину Србију*, Београд, 1910, (у даљем тексту: *Пројекат*).

главна казна издржана, опрошћена или застарела морало је протећи најмање пет година, али је овај рок могао бити скраћен на три, под условом да се у том времену осуђени добро владао и да је надокнадио штету коју је проузроковао кривичним делом.[17] У самом Пројекту истиче се да рехабилитација може имати значајну функцију у поправљању осуђених лица, односно да може им представљати подстрек да постану корисни чланови друштва. Надаље, констатује се да би било „неоправдано да осуђеног и после издржане казне, било целог живота, било за извесно одређено време прате последице осуде, нарочито када се оне тичу части, а он је дао довољно доказа да се поправио."[18] Тада, Пројектом предвиђена као XI глава, носила је наслов „Повраћај права (рехабилитација)" што је подразумевало враћање грађанских части[19], права на државну или какву другу јавну службу односно вршење позива или заната.[20] Неопходно је било и испуњење временског услова да је протекло три односно пет година од када је главна казна издржана, застарела или опрошћена, као и да се осуђени добро владао, у току издржавања казне, али и након тога на слободи, те да је тако тиме заслужио повраћај изгубљених права. Додатни услов за рехабилитацију био је „да је штету причињену кривичним делом накнадио, у границама својих могућности."[21]

Након Првог светског рата, који је између осталог, у погледу нашег истраживања, донео и једно историјско суђење, које смо ми окарактерисали као политичко и описали његове поједине аспекте у делу у коме смо говорили о историјском аспекту примене кривичног прва као средства политичке репресије, учињени су нови напори на кодификацији кривичног права, па је тако 1923. изникао Пројект новог Кривичног законика.[22] У овом законском пројекту своје место и даље налази институт (редовне) рехабилитације, који осим идеје о повраћају изгубљених права, доноси по први пут и поништај осуде.

Директан утицај оба поменута законска пројекта, види се из самог наслова главе XI, *Кривичног законика за КСХС* (у даљем тексту: *Кз29*)[23], која се зове Повраћај права и поништај осуде (рехабилитација). Из ове формулације јасно је да се под речју рехабилитација, у овом пропису подразумева

---

[17] Aleksandar Stajić, „Rehabilitacija u jugoslovenskom krivičnom pravu", *Pravna misao*, 5-6/1987, 5.

[18] Према Jakovljević (1990), 189.

[19] Одузетих према §30 и §31 Пројекта.

[20] §§ 34 и 35 Пројекта.

[21] Jakovljević (1990), 189.

[22] Више вид. Д. Суботић, „Пројект новог Кривичног законика", *Полиција*, 5,6/1923, 171; према Jakovljević (1990), 189.

[23] Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине*, бр. 33-XVI/1929, од 9. фебруара 1929; донет је 27. јануара 1929, а ступио на правну снагу 1. јануара 1930. године.

како поништавање осуде тако и враћање права осуђеном лицу, која су му осудом ускраћена.[24]

Први кодекс кривичног материјалног права који је обједињавао територију заједничке државе јужних Словена[25], редовну рехабилитацију регулише §90, тако што, иако истим чланом, у првом ставу предвиђа повраћај права изгубљених осудом, док у трећем регулише поништај осуде са свим њеним законским последицама *pro futuro*.

По молби осуђеног лица, коме је изречена споредна казна трајног губитка часних права[26], суд је могао одлучити о повраћају оних права, којих је лице осудом лишено, као и о могућности поновног стицања осталих изгубљених права. Ово је било могуће само под условом да је од издржане, застареле или опроштене казне протекло три године, те да се у овом времену осуђени добро владао и да је по могућности надокнадио штету проузроковану кривичним делом.[27]

Кривични законик из 1929, предвиђао је могућност поништења осуде за будућност, укључујући и поништење свих њених законских последица. Ова могућност, уз испуњење законских услова, постојала је за сва осуђена лица, па тако и осуђене на најтеже казне, односно и за најтежа кривична дела, под практично истим условима као у раније поменутим пројектима. Како би суд, по молби осуђеног лица, позитивно одлучио, било је потребно да су испуњени следећи услови: 1) да је протекло пет година од издржане, опроштене или застареле казне; 2) да се лице у том периоду добро владало и 3) да је у границама својих могућности надокнадио штету проузроковану тим делом. Па ипак, за разлику од Пројекта, *Кз29* предвиђа и још један додатни услов, а то је да се не ради о повратнику. Тако је овим законом поништај осуде био резер-

---

[24] Вид. Михајло Чубински, *Научни и практични коментар Кривичног законика*, Београд, 1930, 205; према Jakovljević (1990), 190.

[25] Имајући у виду да је након његовог ступања на снагу, а пре почетка његове примене, 3. октобра донет, а на снагу ступио 5. октобра 1929. Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 233-XCVI/1929, од 5. октобра 1929, 1885-1889, којим је назив заједничке државе промењен у Краљевина Југославија, то је и назив овог прописа од момента када је ступио на правну снагу заправо имао бити Кривични законик Краљевине Југославије; више о променама у уређењу Краљевине СХС, односно Југославије вид. Марко Павловић, „Југословенска краљевина: прва европска регионална држава", *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 4/2012, 503-521, о промени имена 512; доступан и на http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0352-5732/2012/0352-57321241503P.pdf, 03.08.2016; О променама назива заједничке државе вид. Миладин Милошевић, „Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, Први назив југословенске државе", *Архив – часопис Архива Југославије*, 1/2000, 97-111.

[26] Трајни губитак часних права био је предвиђен ал. 1 §46, а сама права која се губе §47 *Кз29*; према Jakovljević (1990), 190; О губитку часних права више вид. Д. Јанковић, „Губитак часних права", *Архив за правне и друштвене науке*, 6/1936, 575; према Jakovljević (1990), 190.

[27] Jakovljević (1990), 190.

висан само за лица која су била први пут осуђена.[28] Иначе овом рехабилитацијом лице је стицало, и убудуће је могло стицати сва права, на исти начин који је предвиђен за повраћај права по првом ставу овог члана.

Јаковљевић с правом критикује ауторе који су у овим двема одредбама *Кривичног законика Краљевине Југославије* видели два одвојена института – повраћај права и, посебно „рехабилитацију", која се састојала у поништају осуде.[29] Овај аутор, указује да греше и они, који правећи ову разлику, праве поделу на тзв. непотпуну и потпуну рехабилитацију[30], при чему би непотпуна подразумевала само повраћај часних права, а потпуна, поред повраћаја часних права, и поништај саме осуде.[31] Осим сасвим убедљивог језичког тумачења, на коме *Јаковљевић* заснива свој став, ми сматрамо да би, у складу са правном природом редовне рехабилитације основано осуђених лица, нужно било да она у себи обухвата обе ове последице. Само тада би се могла, у пуном смислу речи, могла сматрати рехабилитацијом. Како би овај наш став био одржив, потребно је направити малу терминолошку дистинкцију у односу на стручно називље употребљавано у време овог прописа. Наиме, када се помиње „поништај осуде", то никако не бисмо смели бркати са поништавањем саме правноснажне кривичне осуде, чиме би се ово претворило практично у пример ванредне рехабилитације неосновано осуђеног лица. Под „поништајем осуде", овде се, пре свега мисли на оно што бисмо ми данас назвали брисањем осуде из казнене евиденције. Имајући у виду да су казнене евиденције, као такве, плод развоја кривичног права у предстојећем периоду, у ово време се фикција неосуђиваности, заправо није могла другачије успоставити, осим самим „поништавањем осуде". Разуме се да је овакав поступак смео да има само дејство pro futuro и да га у данашњем разумевању института (редовне) рехабилитације не бисмо смели бркати са поништавањем неосноване осуде код ванредне, а нарочито не код специјалне рехабилита-

---

[28] Stajić (1987), 5.

[29] Тако Metod Dolenc, *Tumač Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Zagreb, 1930, 149.

[30] Тако Миливоје Р. Вељовић, „Рехабилитација осуђеника", *Бранич*, 6/1936, 250.

[31] *Јаковљевић*, у прилог свом ставу, истиче аргументацију која се заснива на језичком и донекле системском тумачењу. Тако, он наводи да се термин *рехабилитација* који се у *Кз29* наводи у загради односи и на повраћај права и на поништај осуде. Са језичког становишта ово би се ипак могло довести у питање јер наслов главе XI, коју истина чини само један §90, гласи „*Повраћај права и поништај осуде (рехабилитација)*", па би се тако могло тумачити да се израз у загради односи само на поништај осуде. У прилог свом ставу, *Јаковљевић* ово доводи у везу са одредбом §476 *ЗсКП* у коме се израз „*рехабилитација*" наводи у загради иза речи „*Повраћај по пресуди изгубљених права*", па тако на системском тумачењу двају прописа, који су у то време чинили кичму кривичног законодавства Краљевине Југославије, изводи закључак: да се под рехабилитацијом подразумева како поништење осуде, то истовремено и повраћај изгубљених права; вид. Jakovljević (1990), 180-192; идентично, критикујући *Доленца* наводи и Bogdan Zlatarić, „Rehabilitacija i pravne posljedice osude", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1/1960, 53, фн. 27.

ције. Уз наведена ограничења у значењу термина „поништавање осуде", са једне стране, нама се чини да, уколико поништај и брисање осуде не би омогућили повраћај права која су осудом изгубљена, он би, у свом можда и најзначајнијем делу био потпуно обесмишљен.[32] Посматрано у огледалу, сам повраћај права, која су осудом трајно одузета[33], без да се изврши поништај осуде којом су та права одузета, био би практично без основа.

За разлику од дилема које смо изнели у погледу тога шта се према *Кз29* под рехабилитацијом заправо подразумевало, други став §90, био је повод нешто значајнијих расправа у теорији. Наиме, наведена одредба предвиђала је да се осуђеницима, против којих је осудом у смислу ставова од 2 до 4 §46, изречен губитак часних права за извесно време, или губитак права поменута у §47 став 3, као и могућност за стицање осталих права поменутих у §47 став 1 и 2, враћају самим истеком тога времена.[34] Поводом ове одредбе, у теорији се јавила једна група аутора који су у оваквом решењу законодавца видели законску (редовну) рехабилитацију.[35] Ми бисмо се ипак приклонили другачијем становишту[36] и заузели став да се у овом случају, заправо уопште не ради о рехабилитацији, већ просто о чињеници да је споредна казна издржана, те да се након истека времена њеног трајања, права која су њоме била ограничена, поново могу стицати.

Веома је интересантно да, још у ово време наш законодавац води рачуна да личност осуђеног, који тражи рехабилитацију, поштеди у што је могуће већој мери и ослободи поновне стигматизације и подсећања друштва на његову ранију осуду. Руководећи се овом идејом *Законика о судском кривичном поступку за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца* из 1929.[37] предвиђа „да се претрес [у поступку редовне рехабилитације – нап. аут.] врши у судском заседању уз потпуно искључење јавности с највећом штедњом личности

---

[32] Тако и Zoran Stojanović, „Rehabilitacija i pravne posledice osude", *Reforma opšteg dela KZ SFRJ i savremene tendencije u jugoslovenskom krivičnom pravu*, Budva, 23-25.05.1991, Beograd, 9.6.

[33] Али не у случају када су она суспендована само на одређени временски период, када би се истеком тог времена она поново могла стећи.

[34] Jakovljević (1990), 191.

[35] Тако Михајло Чубински, *Научни и практични коментар Кривичног законика*, Београд, 1930, 206; Занимљива је аргументација *Вељовића*, који управо образлажући свој став наводи да је „законска рехабилитација у ствари логично и правно извршење пресуде. Јер кад у пресуди стоји да једно лице изгуби частна права, рецимо на четири године, онда се оно првог дана наредне пете године, од дана издржане, опроштене или застареле казне, враћа *ipso facto* у стање пре пресуде у погледу тих права.", Вељовић (1936), 249-250. Управо ова аргументација, по нашем мишљењу одлично служи као доказ о супротном.

[36] Тако Jakovljević (1990), 191; Тома Живановић, *Основи кривичног права, Општи део, књ. II*, Београд, 1935, 423; Фердо Чулиновић, „О рехабилитацији осуђеника", *Правосуђе*, 1/1934, 8.

[37] Законика о судском кривичном поступку за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од 16. фебруара 1929, *Службене новине КСХС*, 45-XX/1929, од 23. фебруара 1929.

осуђеникове, по могућству онога дана кад се не држе кривични претреси."[38] Такође, предвиђено је да поступак за рехабилитацију суд може покренути само по молби осуђеног лица, односно његовог брачног друга, деце или родитеља, а ако је осуђеник малолетан и његовог старатеља

Иако су, као што смо видели, одредбе нашег законодавства којима је у међуратном периоду регулисан институт рехабилитације, биле прилично детаљне, и за то време, сасвим савремене, у литератури смо наишли на сведочанства о њиховој релативно слабој примени у пракси. Тако, *Вељовић* констатује да је рехабилитација „мало позната нашем свету. Колико наш свет, кога се тиче ова установа, мало зна или боље и искреније рећи ни мало не зна о њој, најбоље се види по малом броју захтева за рехабилитацију. Кад би се статистички, бројевима хтело то представити, мислимо, да тај број не би никако прешао 1%. А то је једино и само резултат непознавања закона и законских установа."[39]

На основу свега изнетог, а као што ће читаоци моћи да виде у даљем тексту, као и из неких каснијих тенденција регресије у нивоу достигнућа наших законских решења, сагласили бисмо се са констатацијама оних савременика, који су *Кривични законик Краљевине Југославије*, нарочито у погледу идеја које се тичу рехабилитације, означавали као изузетно савремен, те као последњу реч (тадашње) кривичноправне науке не само у нас, већ и много шире.[40]

ПЕРИОД ПОСЛЕ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

У току и непосредно након Другог светског рата доношени су одређени писани извори кривичног права, које је тада доносио Врховни штаб, као што су били тзв. „*Фочански прописи*" из фебруара 1942.[41], односно тзв. „*Крајишки прописи*" из септембра исте године.[42] Ови прописи, као ни две године ка-

---

[38] Исто Вељовић (1936), 256.

[39] Тако Вељовић (1936), 257-258.

[40] Вељовић (1936), 249; чак истичући да „као такав, не само да заслужује пуну пажњу јуриспруденције, већ може да служи и служиће свакако, за углед и другим земљама при решавању овог питања у примењеном праву."

[41] *Задаци и устројство Народноослободилачких одбора*; према Моша Пијаде, „О нормализовању нашег правосуђа", *Изборни говори и чланци 1941-1947*, Култура, Београд, 1948, 9-19; Леон Гершковић [ур.], *Документи о развоју народне власти: приручник за изучавање историје народне власти на факултетима, школама и курсевима*, Просвета, Београд, 1948, 31-37; тако и Jakovljević (1990), 193, фн. 20.

[42] Vrhovni štab NOP i DV Jugoslavije, *Organizacija Narodne vlasti na slobodnim teritorijama – Naredbe objašnjenja i uputstva Vrhovnog štaba NOP i DV Jugoslavije o organizaciji građanstva i pozadinskih vojnih vlasti*, septembar 1945; према Jakovljević (1990), 193.

сније донета *Уредба о војним судовима*[43], очекивано не садрже било какве одредбе којима би се посебно регулисала питања рехабилитације. Наиме, практичну рехабилитацију, коју ми називано редовном, могли су остварити акти милости – амнестија или помиловање. Овим актима је било могуће остварити ефекте редовне рехабилитације под условом да њима буду укинуте све правне последице осуде.[44] У ово време, постојао је још један начин за постизање дејстава идентичних редовној рехабилитацији, а састојао се у примени предратних правних правила.[45]

У даљем учвршћивању института рехабилитације у нашем кривичноправном ткиву послератног социјалистичког правног поретка, први законски пропис који је регулисао кривичноправну материју и познавао институт рехабилитације, био је *Општи део Кривичног законика* из 1947. (у даљем тексту: *КЗ47*).[46]

Материја (редовне) рехабилитације регулише се у оквиру главе V *КЗ47*, која предвиђа начине гашења казне, па тако осим брисања осуде (рехабилитације) истом групом норми законодавац нормира застарелост, амнестију и помиловање. Занимљиво је приметити да законодавац, у овом законском тексту, под рехабилитацијом већ у наслову подразумева брисање осуде, чиме показује да препознаје значај потпуне рехабилитације и неопходности стварног брисања осуде из казнене евиденције. Овај пропис отвара могућност наступања рехабилитације за сва осуђена лица, с тим да, у зависности од казне на коју је лице осуђено, за њено наступање предвиђа различите услове. У том смислу, унутар одредаба *КЗ47*, теоријски је могуће издвојити законску и судску рехабилитацију[47], али и рехабилитацију путем милости, како смо их ми означили овде, а како су се означавале и у литератури тог времена.[48]

Тако је рехабилитација која наступа по сили закона, као што је то и уобичајено била резервисана за нешто лакше осуде, на казну поправног рада

---

[43] Коју је 24. маја 1944. године издао Врховни штаб НОВ и ПОЈ; http://www.komisija1944..gov.rs/cr/articles/vesti/uredba-o-vojnim-sudovima-nov.html, 03.08.2022.

[44] Jakovljević (1990), 194.

[45] На основу Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 86/1946, 105/1946 и 96/1947 – обав.тумач; Ретко се спомиње, а пре Закона о неважности, донета је *Одлука о укидању и неважности свих правних прописа донетих од стране окупатора и њихових помагача за време окупације; о важности одлука које су за то време донете; о укидању правних прописа који су били на снази у часу непријатељске окупације*, *Сл.* лист ДФЈ, бр. 4/1945, која је стављена ван снаге и замењена управо одредбама Закона о неважности.

[46] Кривични законик – општи део, *Сл.* лист ФНРЈ, бр. 106/47, (у даљем тексту: *КЗ47*)

[47] Тако и П. Ивићевић, „Неколико питања о рехабилитацији у нашем кривичном праву“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1949, 92.

[48] Према Јакшић (2014), 190.

или лишења слободе до шест месеци, или неку лакшу казну.[49] Лице осуђено на неку од ових казни сматраће се неосуђиваним, уколико у року од три године од дана издржане или угашене казне, не учини ново кривично дело.[50] Законска рехабилитација по овом пропису предвиђа да ће се неосуђиваним сматрати и лице које је осуђено на нешто теже казне, као што су казна лишења слободе од шест месеци до три године или казна лишења слободе са принудним радом до две године, уз услов да кривично дело не учини сада у продуженом року од пет година. (чл. 92 ст. 2)

У случају осуде на казну лишења слободе преко три године[51] или на неку тежу казну, рехабилитација може наступити само као судска, и то по истеку осам година од дана издржане или угашене казне. Тада, на молбу осуђеног лица, суд може брисати осуду, ако је он то својим понашањем заслужио и ако је по могућству накнадио штету коју је проузроковао кривичним делом. (чл. 92 ст. 3 *КЗ47*)

Можемо приметити неколико разлика између законске и судске рехабилитације у складу са овим фрагментарним извором послератног кривичног права. Наиме, законска рехабилитација, као што је то уобичајено, резервисана је за лакше осуде и самим тим је потребно краће време за њено наступање под условом да учинилац не учини ново кривично дело. Не прецизира се какво то дело, односно осуда за њега мора или не сме бити, па је тако осуда за свако кривично дело довољна да спречи наступање рехабилитације.

Осим поменуте дилеме, језичка формулација услова за судску рехабилитацију „да је осуђени својим понашањем заслужио" брисање осуде, отвара простор за различита тумачења. Наиме, код законске рехабилитације се изричито напомиње да се од осуђеног захтева да у наведеном периоду не учини ново кривично дело, па би се тако, чисто језичким тумачењем, могло закључити да би у случају судске рехабилитације осуђени могао учинити ново дело, али уколико би дело било таквог карактера да суд ипак закључи

[49] Овај први послератни Законик карактеристичан је по изузетно великом броју казни које је предвиђао, чак дванаест. Тако осим казни које су до тада биле познате у нашем кривичном законодавству (казна смрти, лишења слободе, лишења слободе са принудним радом, губитка грађанских права, забране бављења одређеним занимањем, протеривања и новчане казне) овај први послератни кодификовани кривични пропис уводи чак пет нових казни (поправни рад, губитак држављанства, конфискација имовине, губитак чина и поправљање штете); тако Jakšić, Davidović (2013), 531.

[50] Чл. 92 ст. 1 *КЗ47*; како наводи *Златарић*, „тумачило се да рехабилитациони рок тече, откад је издржана или угашена казна у цјелини, дакле и главна и споредна казна" позивајући се на *Komentar Općeg dijela Krivičnog zakonika* (pod općom redakcijom Moše Pijade), 1948, 234; према Zlatarić (1960), 54, фн. 30.

[51] Остаје питање шта се дешава са казном лишења слободе са принудним радом у трајању од преко две године. Чини се да би се и у том случају могло остварити право на судску рехабилитацију, јер јасно је да се казна лишења слободе са принудним радом сматра тежом казном.

да је он својим понашањем заслужио брисање осуде, судска рехабилитација би ипак била могућа. У изналажењу правог смисла ове норме, битно је нагласити да се овде ипак ради о тежим осудама, али и подсетити да *Кз47* не познаје никаква ограничења у погледу којих осуда у рехабилитација не би могла да наступи, па је брисање осуде могуће и код осуда за најтежа кривична дела. Имајући ово у виду, логичким (*argumentum a fortiori*) и циљним тумачењем, заузимамо став да је овде нужно било захтевати да осуђени, свакако није учинио кривично дело, али и један виши стандард поправљања, о чијој испуњености одлучује суд, да је својим понашањем брисање осуде и заслужио.[52]

Па ипак, овакав наш став би на основу формулације следећег, става 4 члана 92 *Кз47*, могао бити доведен у питање. Наиме, овом одредбом истиче се да, у случају да се, након што до брисања осуде дође, сазна за кривично дело осуђеног учињено пре доношења решења о брисању осуде, а суд установи да не би било услова за брисање осуде да се за то кривично дело знало[53], тада ће, на предлог јавног тужиоца суд укинути своје решење о брисању осуде. Овде је пре свега могућа, ситуација у којој се сазнало за кривично дело које је учињено пре кривичног дела за које је казна издржана или опроштена и сада се тражи рехабилитација. У том случају суд може да цени, да ли ће дозволити рехабилитацију у овом случају. Са друге стране, из норме произилази да чак и када се „сазна" је осуђени учинио кривично дело, претпоставимо у предвиђеном року након казне, у коме то не би смео, суд ипак одлучује „да ли би било услова за брисање осуде да се за то кривично дело знало". Из овог угла посматрана, предметна норма је према одређеним ауторима, код судске рехабилитације, за разлику од законске, омогућавала брисање осуде на основу становишта суда да је учинилац својим понашањем рехабилитацију ипак заслужио, чак и кад је осуђено лице, у законом одређеном времену учинило кривично дело. Овакав став, правдан је образложењем да би се у том случају ипак морало радити о неком лакшем делу, или делу које је имало нарочито лак облик или је можда учињено нехатно и сл. Ми смо ипак мишљења, заснованог на циљном тумачењу, да осуђени да би „својим понашањем заслужио" судску рехабилитацију, никако не би смео учинити ново кривично дело, иако то анализирана одредба, као што смо видели експлицитно не истиче.

---

[52] Више вид. Бранислав Ристивојевић, „О поретку начела у циљном (телеолошком) тумачењу у кривичном праву", *Зборник ПФНС*, 4/2012, 241-256.

[53] Иако закон користи термине „*сазна*", односно „*знало*" за кривично дело сматрамо да би се у складу са презумпцијом невиности морала захтевати правноснажна осуда, док би се према нашем мишљењу, у случају да само постоји одређени ниво сумње или пак покренут кривични поступак, са поступком рехабилитације имало застати до одлуке о оптужби за ово ново кривично дело.

Када се погледају услови за судску рехабилитацију, која по одлуци суда може наступити и код тежих осуда, додатно се захтева да је осуђени према могућности надокнадио штету насталу кривичним делом. Формулација да је „по могућству накнадио штету проузроковану кривичном делом" није најјаснија. Тако, није јасно да ли је на овај начин сам овај услов ограничен, у смислу да се његово испуњење захтева, само од оног осуђеног који је у таквом материјалном стању, да је у могућности да проузроковану штету и накнади; или се можда ради о томе да је овај услов постављен, само код оних кривичних дела, код којих би надокнада штете, према природи дела (нпр. имовинског деликта и сл.) имала смисла; или је са треће стране ово само посебно истакнут критеријум, према коме суд заправо одлучује о испуњености другог услова, „да је осуђени понашањем заслужио рехабилитацију."

Осим изнетих дилема, нас је овде највише заинтригирала формулација дејстава саме (редовне) рехабилитације. Тако се код законске рехабилитације помиње да ће се, уз испуњеност услова, лице сматрати неосуђиваним, при чему се брисање осуде уопште не спомиње, док се са друге стране код судске рехабилитације, насупрот изричито наводи, да суд може брисати осуду, а стицање статуса неосуђиваног лица се изоставља из формулације. Па ипак, као практично једини могућ закључак, чини се да се у оба случаја осуда свакако брише, те да се последично се лице има сматрати неосуђиваним. Упориште за овакав закључак налазимо у изнетим одредбама материјалног, али напослетку и процесног, кривичног права. Тако, наслов изнад самог члана 92 *Кз47*, којим се регулише рехабилитација, гласи Брисање осуде (рехабилитација), одакле бисмо свакако могли закључити, да се осуда у свим случајевима рехабилитације свакако брише. Са друге стране Законик о кривичном поступку[54] изричито наводи да се и у случајевима законске рехабилитације осуда брише. (чл. 332 и 333 *ЗКп48*)

У односу на, како смо ову ситуацију одредили, брисање осуде на основу самог закона, процесни кодекс овог времена, такође регулише питања надлежности као и ток овог поступка. Тако, предвиђено је да по службеној дужности, и без молбе осуђеног, сам орган унутрашњих послова при врховном одбору среског, односно градског народног одбора где је осуђени имао пребивалиште у времену изрицања казне, доноси решење којим утврђује брисање осуде због наступања законских услова. (чл. 332) У случају да наведени орган ово не учини самостално, од њега то може захтевати осуђено лице. Ако и након тога овај орган не поступи по захтеву осуђеног, тада осуђени од суда може тражити да решење о утврђивању брисања осуде донесе суд који је судио у првом степену. (чл. 333)

[54] Овде би ипак требало напоменути да је први целовит послератни процесни пропис у области кривичног поступка био Законик о кривичном поступку донет 1948. године, *Сл. ласник ФНРЈ*, бр. 97/48, од 6. новембра 1948, (у даљем тексту: *ЗКп48*).

Законик овде уводи и додатни процесни услов. У овом случају, захтева се да суд одлучује по саслушању јавног тужиоца. Требало би приметити, да се за разлику од судске рехабилитације, где се захтева мишљење јавног тужиоца, он овде само саслушава. Иако би се укључивање органа гоњења у овај поступак, могло правдати чињеницом да је орган управе два пута пропустио да донесе решење о брисању осуде, те да би иза тога можда могао стајати какав нарочит разлог, који би захтевао укључивање јавног тужиоца, ми ипак нисмо сигурни, да видимо превише разлога за овакво решење. Наиме, овде се ради о декларативном решењу којим се утврђује брисање осуде, јер је тражени рок протекао, а лице у том периоду није учинило ново кривично дело. Уз изнету напомену о извршењу новог кривичног дела, те уколико суд сам може прибавити податке о овој осуди, која би евентуално спречила рехабилитацију, саслушање јавног тужиоца би могло имати смисла, само у погледу евентуалних „преткривичних извиђаја" јавног тужиоца да је осуђени учинио кривично дело. *ЗКū48* на крају предвиђа, да се брисањем осуде не дира у права трећих лица која се заснивају на кривичној пресуди. Мишљења смо да је овој одредби било место у кривичном законику као материјалном пропису.

Одредба која даје пун смисао свеукупном корпусу материјалних и процесних норми у вези са брисањем осуда по првим послератним кривичним прописима, последња је одредба кривичнопроцесног кодекса из 1948, у глави која регулише питања рехабилитације. Тако се ставом 2 члана 334, предвиђа да се „при давању сведоџбе на основу казнених регистара не сме се брисана осуда помињати." Па ипак, иако се, према наведеној одредби, подаци о брисаној осуди не смеју издавати, увек остаје питање могућности стварног брисања осуде, односно трага да је некада била уписана у казнену евиденцију.

Напослетку, а имајући у виду различиту примарну стварну надлежност и хетерогеност самих процесних одредаба о рехабилитацији према *ЗКū48*, у последњем ставу одредбе члана 92 *Кз47*, који говори о накнадно откривеном кривичном делу, законодавац разликује решења којим се „утврђује" од решења којим се „одређује" брисање осуде. Законодавац је, како нам се чини, и на овај начин, раздвајао декларативно дејство решења у случају законске, од конститутивног карактера судске рехабилитације. Занимљиво је да је, у оба ова случаја, пропис помињао брисање осуде, одакле би се, као додатни аргумент, раније изнетим ефектима рехабилитација, могло закључити, да се и код законске рехабилитације осуда свакако брисала.

Као што је и сам *Кз47*, у посебном члану помињао рехабилитацију у случају условне осуде и тако је и *ЗКū48* познавао нарочиту одредбу о доношењу решења о утврђивању брисања условие осуде, издвојену из следеће главе, којом се целовито регулише брисање осуде (рехабилитација). *Кз47* је тако, у члану 70, предвиђао да ће се осуђено лице, сматрати да није осуђено,

кад протекне време за које је извршење казне било одложено, уколико условна осуда, разуме се, не буде опозвана. Последично процесни кодекс овог времена, у посебном члану је предвиђао да, када наступе законски услови[55] суд, који је судио у првом степену, решење о брисању условне осуде доноси и без молбе осуђеног.[56] На овај начин, члан 328 *ЗКЋ48* представља, својеврсан *lex specialis* у односу на одредбе о законској рехабилитацији, те решења према ком о утврђивању брисања условне осуде без молбе осуђеног лица, увек одлучује суд, а никако наведени орган управе.[57]

Многи аутори сматрају да је управо *Кривични законик* из 1951. године (у даљем тексту: *Кз51*)[58] на најбољи и најправилнији начин дефинисао рехабилитацију, коју ми називамо редовном. Овај пропис, рехабилитацији посвећује седму главу, која је носила наслов Гашење казне и рехабилитација[59] Осим застарелости, те амнестије и помиловања, на које ћемо се, због њихових могућих рехабилитационих ефеката, нешто касније осврнути, самој редовној рехабилитацији су посвећена три члана (чл. 87-89). У наведеном смислу, *Кз51* општи појам рехабилитације одређује тако да под њом подразумева брисање осуде и престанак свих њених правних последица, укључујући и споредне казне које још нису издржане, док се осуђени сматра неосуђиваним.

Законска рехабилитација била је резервисана за нешто лакша дела, али је с друге стране, њен домашај био ограничен на лица, која раније нису била осуђивана или која су се по закону могла сматрати неосуђиванима.[60] Под условом да у траженом року не учини кривично дело, осуђени је могао добити законску рехабилитацију, након што је протекло годину дана од дана правноснажности осуде којом је оглашен кривим, а ослобођен од казне; односно три године од дана када је издржана, застарела или опроштена новчана казна или казна затвора до шест месеци; или напослетку после пет година од дана када је казна затвора преко шест месеци, али до две године, издржана, застарела или опроштена (члан 88).

---

[55] У овом случају то би била само чињеница да је истекло време проверавања, тј. време за које је извршење казне било одложено, а да условна осуда, разуме се, није била опозвана.

[56] Ово је регулисано чл. 328 ст. 1 *ЗКЋ48*, док се на рехабилитацију односе чланови 330-334 овог прописа.

[57] Према чл. 332 *ЗКЋ48* за доношење решења о утврђивању брисања осуде на основу самог закона био би „одсек односно одељење унутрашњих послова при извршном одбору оног среског (градског) народног одбора где је осуђени имао пребивалиште у времену изрицања казне".

[58] *Сл. лист ФНРЈ*, бр. 13/51, 19/51 – испр., 30/59, 11/62 и 31/62; *Сл. лист СФРЈ*, бр. 15/65, 15/67, 20/69 и 6/73; усвојен 9.3.1951, а ступио на правну снагу 1.7.1951, (у даљем тексту: *Кз51*).

[59] Тако Stajić (1987), 6.

[60] Овде видимо да *Кз51* изричито решава ситуацију, која је била предмет дилеме према *Кз29*, а као што смо видели, делом и према *Кз47*. На овај начин поништену осуде признаје се пуно дејство, па се тако лице према коме је осуда поништена, заиста и увек сматра неосуђиваним, а нарочито пред судом, када тражи рехабилитацију у погледу неке касније осуде.

Напослетку, овај први целовити кривични законик после Другог светског рата, који је у себи садржао и општи и посебни део, као што видимо, познавао је могућност рехабилитације лица, које је више пута осуђивано, а није наступила рехабилитација у односу на свако од тих дела, па тако има статус осуђеног лица. Да би у односу на оваквог осуђеног могла да наступи рехабилитација, било је потребно да истекну сви рокови које је овај Законик предвиђао за свако од кривичних дела, за које је лице осуђено. Суд ће, при оцени да ли ће у овом случају дозволити рехабилитацију, у обзир узети владање осуђеног, његово настојање да према својим могућностима накнади штету проузроковану кривичним делом, али и један објективни критеријум који подразумева тежину и значај учињених кривичних дела. (чл. 89 ст. 3) На овај начин, узимајући у обзир владање, нама се чини да је суд ценио, како владање у току издржавања казни на које је лице било осуђено, тако, разуме се, и његово владање на слободи. Стављајући суду, на овај начин на располагање, и објективни критеријум апстрактне тежине и значаја кривичних дела која је осуђени учинио, *Кз51* је суду оставио широко поље за дискрециону одлуку о рехабилитацији, у односу на ову најтежу категорију осуђеника. На овај начин, суду је била остављена могућност да одлуку и формално заснује на свим релевантним циљевима кажњавања, односно сврхе прописивања и изрицања кривичних санкција, који подразумевају како специјалну превенцију односно реинтеграцију осуђеног у друштво, са једне, али и однос друштва у односу објективно постављен критеријум тежине кривичних дела која су учињена. Везивање могућности редовне рехабилитације за тежину кривичних дела, *in abstracto* по нама је свакако потребно, и ми бисмо се и данас залагали за једно решење које би *de lege ferenda*, ишло у овом смеру.

И први послератни кривични законик из 1947, иако је садржао само општи део, као и следећи кривични законик из 1951, који је за разлику од претходног био целовит, обухватајући и норме посебног дела, садржали су посебне одредбе које су се односиле на малолетна лица. Оба законска текста су малолетнике, према којима су примењене васпитно-поправне мере, експлицитно сматра неосуђиваним.[61] Овде је значајно поменути да је *Кз51* направио још један значајан искорак у односу на *Кз47*. Потоњи, у духу издвајања кривичноправног третмана малолетника[62], садржи посебну одредбу о рехабилитацији осуђеног малолетника, према којој се рокови, предвиђени одредбама о законској и судској рехабилитацији пунолетних осуђеника, у односу на малолетна лица, скраћују на половину. (чл. 78 *Кз51*)

[61] Чл. 76 *Кз47* и чл. 78 *Кз51*; с тим да ранији законик из 1947. према малолетнику коме је изречена васпитно-поправна мера изричито искључује наступање било каквих правних последица осуде.

[62] Шеста глава *Кз51 – Примена казни, васпитно-поправних мера и мера безбедности према малолетницима*, обухватала је чланове 64-79.

Поступак по коме се спроводила (редовна) рехабилитација утемељена у одредбама *Кривичног законика* из 1951, спроводио се према одредбама *Законика о кривичном поступку* из 1948, како смо изложили у претходном делу, све до ступања новог кривичног процесног кодекса из 1953 (у даљем тексту: *ЗКП53*)[63] на правну снагу. Основна измена, коју уводи овај, од Другог светског рата други по реду целовити кривичнопроцесни кодекс из 1953. године, састоји се у надлежности суда коме се подноси молба, односно који одлучује о захтеву за рехабилитацију. Наиме, на основу одредаба *ЗКП53*, то је сада увек окружни суд на чијем подручју осуђени има пребивалиште. На овај начин, раскида се са раније постојећом везом, са судом који је донео пресуду у првом степену. Осим изнетог, за *ЗКП53* карактеристично је да експлицитно уводи појмове законска и судска рехабилитација.

За разлику од претходног кривичног процесног кодекса из 1948, *Законик о кривичном поступку* из 1953, више не познаје одредбу којом предвиђа да се рехабилитацијом не дира у права трећих лица која се заснивају на кривичној пресуди. Као што смо раније истакли, с обзиром на то, да се по нашем мишљењу овде ради о одредби материјалноправне природе, ово решење сматрамо квалитетним унапређењем нашег законодавца у овом времену.

ЗКП53 садржи и још једну занимљиву одредбу, која је предвиђала да осуђено лице није дужно да на питања суда или другог органа о ранијим казнама изјави да је било осуђено за дело за које је рехабилитовано. (чл. 449 ст. 2) Иако се, уско језички гледано, овом одредбом само учинилац аболира од обавезе признавања раније осуде, чини се ипак да је њено дејство нешто шире. Тако смо мишљења, да би из ове одредбе требало извући закључак, да ни сам суд, независно од (не)признавања раније осуде од стране самог осуђеног, у неком будућем кривичном поступку према раније осуђиваном, а рехабилитованом лицу, не би могао користити податак о његовој ранијој осуђиваности. Фикција неосуђиваности, према нашем мишљењу деловала би у потпуности и у односу на суд, а не би имала само ослобађајуће дејство у погледу обавезе осуђеног да призна ранију осуђиваност. Видећемо касније, да наше прописе којима се редовна рехабилитација регулисала доста касније, није красио овај ниво развоја предметног института рехабилитације основано осуђених лица.

Према становишту аутора, који су имали позитиван став у погледу концепције рехабилитације коју од 1959. године[64], уводи измењени Кривични законик[65], захтеви ресоцијализације траже да се све правне препреке реин-

---

[63] *Сл. листник ФНРЈ*, 40/53, 43/53 – испр., 52/59, 3/60 – упут., 5/60 – преч., 30/62; *Сл. листник СФРЈ*, бр. 12/65, 23/67, 50/67 – преч., 25/68 – испр., 54/70, 6/73, 9/73 – испр.; донет 30. септембра 1953. године, ступио на правну снагу и примењивао се од 1. јануара 1954. године.

[64] Zlatarić (1960), 56.

[65] Закон о изменама и допунама Кривичног законика, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 30/1959, од 29. јула 1959. године, а ступио на правну снагу 1. јануара 1960. године, (у даљем

теграцији рехабилитованог лица у друштво, уклоне у највећој могућој мери. Идеја ресоцијализације[66], као једна од темељних на којима почива савремено кривично право, тежи да у свести друштвене средине у потпуности заживи фикција неосуђиваности, чиме би криминална прошлост рехабилитованог лица у потпуности била препуштена забораву.[67] У ово време, сматрало се да ће на овај начин, без било каквих „вештачких правних препрека, друштвена средина много лакше прихватити и асимиловати, рехабилитовано лице. Даљи развој, редовне рехабилитације није био ништа светлији[68], практично све док важећи КЗ није вратио редовну рехабилитацију у пуном смислу те речи[69], уводећи да се подаци о брисаној осуди „не могу ником дати.“[70]

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

Иако историјски период до кога смо определили анализу у овом чланку, јасно је не допире до важећег решења српског законодавца, па чак не дотиче ни све фазе развоја института редовне рехабилитације у српском кривичном праву пре решења које је данас на правној снази у Републици Србији, постоји сасвим јасан, и сматрамо научно оправдан разлог за то. Наиме, све касније измене раније важећег кривичног материјалног законодавства разних форми заједничке државе јужних Словена, безмало се ни у чему нису помакле од последњег анализираног решења, па све до данас важећег решења у погледу института редовне рехабилитације основано осуђених лица.

Овај чланак обухвата и јавности представља први део истраживања насловног института осликавајући унеколико најзанимљивије легислативне аспекте редовне рехабилитације, нарочито имајући у виду историјски контекст и одређене прилике у законодавству и у устројству државе и правног система уопште.

тексту: *Кз59*); Иако се овде ради само о новели Кривичног законика из 1951. године, која је међутим у домену рехабилитације унела значајне новине, па је стога на ове измене учињен посебан осврт.

[66] О њеним границама вид. Jelena Žuženić, „Da li je naša koncepcija rehabilitacije i brisanja osude u skladu sa idejom o resocijalizaciji osuđenih osoba i na liniji humanističke orijentacije krivičnog prava“ *Naša zakonitost*, 1/1978, 70.

[67] Више вид. Radovan Georgijević, „Novi institut rehabilitacije našeg krivičnog sistema kao kvalitetna izmena klasične rehabilitacije“, *Naša zakonitost*, 5-6/1963, 209-220.

[68] Вид. Љубисав Нешић, „Правне последице осуде, рехабилитација, брисање осуде, давање података из казнене евиденције и одузимање имовинске користи прибављене кривичним делом“, *Радни односи и управљање*, 6/2000, 45

[69] Вид. Stojanović (1991), 9.12.

[70] Вид. Драган Јовашевић, „Рехабилитација и правне последице у кривичном праву“, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, (у даљем тексту: *Гласник АКВ*), 6/2007, 178.

Тенденције савремене науке, пре свега европске правне науке тог времена уочавамо да је наш законодавац у далеко највећем делу посматраног периода раме уз раме пратио напредна решења у овој области, често, како смо могли да видимо и предњачећи у томе и постављајући одређене стандардне у упоредно правној равни. Такође, као што то прати сваки раст и напредак, и наш законодавац имао је периоде у којима се легислатива није могла похвалити развојем, насупрот. Но, чак и одређена решења из оваквих периода, ваљан су наук које је ваљало искористити како би се даљим развојем законодавних решења превазишли њихови недостаци и створила решења која би у већој мери остварила циљеве постављене пред институт редовне рехабилитације.

Наставак истраживања аутора, у неком од следећих радова, показаће како је важеће решење српског кривичног материјалног законодавства изникло на темељима описаним у овом делу студије, те какво је наслеђе које би се у постојећим решењима могло описати као квалитетно, али и које су то тековине које би у важећој регулативи редовне рехабилитације требале бити другачије решене, како би се тиме унапредили стандарди у погледу остваривања права рехабилитованих лица чија осуда није доведена у питање.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Aleksandar Stajić, „Rehabilitacija u jugoslovenskom krivičnom pravu", *Pravna misao*, 5-6/1987, 5-32.

Bogdan Zlatarić, „Rehabilitacija i pravne posljedice osude", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1/1960, 104-119.

Dušan Jakovljević, *Rehabilitacija u krivičnom pravu*, Naučna knjiga, Beograd, 1990.

Dušan Jakšić, „Rehabilitacija u Krivičnom pravu Srbije", *NBP Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 2/2014, 187-196.

Jelena Žuženić, „Da li je naša koncepcija rehabilitacije i brisanja osude u skladu sa idejom o resocijalizaciji osuđenih osoba i na liniji humanističke orijentacije krivičnog prava" *Naša zakonitost*, 1/1978, 65-71.

Metod Dolenc, *Tumač Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Zagreb, 1930.

Radovan Georgijević, „Novi institut rehabilitacije našeg krivičnog sistema kao kvalitetna izmena klasične rehabilitacije", *Naša zakonitost*, 5-6/1963, 209-220.

Zoran Stojanović, „Rehabilitacija i pravne posledice osude", *Reforma opšteg dela KZ SFRJ i savremene tendencije u jugoslovenskom krivičnom pravu*, Budva, 23-25. 05.1991, Beograd, 9.6.

Бранислав Ристивојевић, „О поретку начела у циљном (телеолошком) тумачењу у кривичном праву", *Зборник ПФНС*, 4/2012, 241-256.

Драган Јовашевић, „Рехабилитација и правне последице у кривичном праву", *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, (у даљем тексту: *Гласник АКВ*), 6/2007, 171-179.

Душан Јаковљевић, „Рехабилитација осуђеника“, *Анали Правног факултета у Београду*, 1-3/1991, 152-160.
Лаза Урошевић, *Судски Требник, II део – Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца са коментаром*, Београд, 1929, 172-176.
Леон Гершковић [ур.], *Документи о развоју народне власти: приручник за изучавање историје народне власти на факултетима, школама и курсевима*, Просвета, Београд, 1948, 31-37
Љубисав Нешић, „Правне последице осуде, рехабилитација, брисање осуде, давање података из казнене евиденције и одузимање имовинске користи прибављене кривичним делом“, *Радни односи и управљање*, 6/2000, 43-46.
Марко Павловић, „Југословенска краљевина: прва европска регионална држава”, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 4/2012, 503-521.
Миладин Милошевић, „Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, Први назив југословенске државе“, *Архив – часопис Архива Југославије*, 1/2000, 97-111.
Миленко Р. Веснић [превод и допуна], *Немачко кривично право (Франца фон Листа)*, Београд, 1902, 329-333.
Миливоје Р. Вељовић, „Рехабилитација осуђеника”, *Бранич*, 6/1936, 245-259.
Михајло Чубински, „Повраћај права изгубљених по кривичној осуди”, *Правни преглед*, књ. II, 1922.
Михајло Чубински, *Научни и практични коментар Кривичног законика*, Београд, 1930
Моша Пијаде, „О нормализовању нашег правосуђа”, *Изборни говори и чланци 1941-1947*, Култура, Београд, 1948, 9-19.
П. Ивићевић, „Неколико питања о рехабилитацији у нашем кривичном праву“, *Архив за правне и друштвене науке*, 1949, 92-96.
Снежана Бркић,”Рехабилитација: три закона – три значења”, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 3/2008, 185-200.
Тома Живановић, *Основи кривичног права, Општи део, књ. II*, Београд, 1935.

ПРОПИСИ

Закон о изменама и допунама Кривичног законика, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 30/1959, од 29. јула 1959. године, а ступио на правну снагу 1. јануара 1960. године.
Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 233-XCVI/1929, од 5. октобра 1929, 1885-1889.
Закон о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације, *Службени лист ФНРЈ*, бр. 86/1946, 105/1946 и 96/1947 – обав.тумач.
Законик о кривичном поступку донет 1948. године, *Сл. гласник ФНРЈ*, бр. 97/48, од 6. новембра 1948.
Законик о кривичном поступку, *Сл. гласник РС*, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – одлука УС и 62/2021 – одлука УС.
Законик о поступку судском у кривичним делима Србије од 10. априла 1865. године (у даљем тексту: *ЗПсКд*), [ориг. *Законикъ о поступку судскомъ у*

кривичнимъ делима], *Србске новине*, почевши од бр. 64/1865, вероватно од 12. 6. 1865. закључно са бр. 76/1865, од 13. 7. 1865. године.

Законик о судском кривичном поступку за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца од 16. фебруара 1929,

Кривични законик – општи део, *Сл.* лист ФНРЈ, бр. 106/47

Komentar Općeg dijela Krivičnog zakonika (pod općom redakcijom Moše Pijade), 1948.

Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине*, бр. 33-XVI/1929, од 9. фебруара 1929

Кривични законик Кнежевине Србије из 1860, (у даљем тексту: *КзКС*); [ориг. *Криминалный (казнителный) законикъ за Княжество Србію,* К.В. *No.* 986. II, Сов. *No.* 244 II], Београд, 29. марта 1860; наведено према: *Криминални (Казнителни) законик за Краљевину Србију*, шесто допуњено издање, Државна штампарија, Београд, 1905.

Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 85/2005, 88/2005 – испр., 107/2005 – испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 и 35/2019.

Одлука о укидању и неважности свих правних прописа донетих од стране окупатора и њихових помагача за време окупације; о важности одлука које су за то време донете; о укидању правних прописа који су били на снази у часу непријатељске окупације, *Сл.* лист ДФЈ, бр. 4/1945.

Пројекат и Мотиви Казненог законика за Краљевину Србију, Београд, 1910

Службене новине КСХС, 45-XX/1929, од 23. фебруара 1929.

Stefan S. Samardžić
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
S.Samardzic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-2870-5726

Branislav R. Ristivojević
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
B.Ristivojevic@pf.uns.ac.rs
ORCID ID: 0000-0003-2333-3521

Regular Expungement of Legally Convicted Persons – Genesis of the Institute in Serbian Criminal Law

***Abstract**: In Serbian law, the term expungement is used in, at least three meanings and represents at least three institutes that are, or at least should be, dominant criminal nature. Namely, apart from expungement in criminal material law, which refers to justly convicted persons and which we denote by the term regular expungement, our legal system and legal theory also know expungement in the field of criminal procedural law which refers to the unjustly convicted persons and persons unjustifiably deprived of liberty. Finally, the third, so called special expungement of persons convicted for political or ideological reasons entered into the life of Serbian legal system more than fifteen years ago. Apart from the distinction among the mentioned institutes that bear the same name, this research aims to continue, extend and deepen the authors' previous research and is primarily devoted to the now significantly in-depth and detailed analysis of the historical development of the institute of regular expungement of legally convicted persons in Serbian criminal law.*

***Keywords**: conviction, records, expungement, deletion of conviction, non-conviction, criminal records.*

Датум пријема рада: 21. 1. 2024.
Датум прихватања рада: 12. 12. 2025.